

És most.
Fellőtt sirály:
Dél.
Két hajó takarja egymást,
árbocuk csúcsa összeér.

A lázas, termékeny felejtés kezdetével
szükségem lesz mindnyájatokra.
Mutassátok meg, kérlek, arcotok
milyen így félsötétben a
hűdenség árnyékával bevonva:

Együtt kívánok látni minden
arcot, együtt a részletekkel,
minden test minden mozdulását
az idő minden szeletében.

Azután kérem a ruhákat,
kérem a ruhák érintését,
kozelképet a bársonyokról,
a frottír őserdejéről.

Pontos, pontos szavakat kérek.
Téglaport! Villanydrótot! Pihéket!
Hajszálakat! Tenyeret! Szárnyat!
Óriás, feszülő vásznat!
Vitorlát, mit a szél kibont!

Követelem egy másik tenger
partján a régi tériszonyt.

Juhász-Nagy Pál–Zsolnai László

AZ ÖKOLÓGIAI KULTÚRÁRÓL

ZS. L. Induljunk ki abból az állításból, hogy az ökológia „*mindenki ügye*”. Ez számomra azt az elemi tényt fejezi ki, hogy az ember – higgyen bármit is önmagáról – eredendően természeti kreatúra, biológiai lény. Ezernyi szállal kötődünk a természethez, annak ép-egész voltához, a biómok lepusztulása bennünket is veszélyeztet, akárcsak a többi fajt. Talajpusztulás, levegőszennyezés, a vizek fertőződése, a mesterséges környezet veszélyei, **kell-e még sorolni?** Levendel László, a kiváló tudógyógyász már az „*ökológiai*

gyógyászat” szükségességéről beszél. Közvetlenül kimutatható összefüggés van ugyanis a levegő szennyezettsége és a sok tüdőgyógyászati megbetegedés között.¹ Itt már valóban életről-halálról van szó.

J-N. P. Rendben van, fogadjuk el, hogy az ökológia „mindenki ügye”, ám tegyük hozzá rögtön, hogy *kinek-kinek másképp az ügye*. Az ökológiának valóban mindenkihez szóló üzenete van, de ez az üzenet más és más jellegű lehet aszerint, kinek milyen a képzettsége, társadalmi szerepe és így tovább. Tegyük értelmes, határozott különbséget aközött, hogy „közöm van hozzá” és „értek hozzá”. Fontos ez a különbségtétel, mert mióta hazánkba begyűrűzött az ökológiai konjunktúra, a magukat „ökológusnak” tituláló személyek úgy szaporodnak, mint a nyulak. Hetet-havat összehordanak, de igazából fogalmuk sincs arról, hogy miről beszélnek. Kínosan jó példa erre az *Új Forrás* eléggé eklektikus, helyenként pedig kifejezetten zavaros vitája a kultúra ökológiájáról.² Az én álláspontom ebben a kérdésben az, hogy „a kultúra ökológiája” nincs, ellenben *ökológiai kultúra* van.³ De miért kell efféle elemi dolgokkal annyit küszködnünk? Nem azért, mert sokan egyszerűen elmulasztották a szaktárgyi tájékozódás leg-
elemibb formáját, lehetőségét is? Bennem állandóan Orbán Ottó egyik találóan szellemes passzusa motoszkál: „*Dialektikusan véve a tudományok összefüggnek egymással. Az irodalomtudomány például a botanikával, a zöldségek révén.*”⁴

ZS. L. Megvallom, tetszik is, amit mondasz, nem is. Tetszik, mert valóban hadat kell uzennünk az ostoba felszíneskedésnek, kontárkodásnak, az ökológiában éppúgy, mint az ökonómiában. De a mondókád egy része – a hangneme? – azért nem tetszik, mert a tudálékos tudomány, a fölény beszél belőle. A helyzeted azért nehéz, mert kétfrontos küzdelmet folytatsz. Az ökológusok táborában – tehát befelé – megpróbálsz minél nagyobb gondolati fegyelmet, igényességet szuggerálni. Kifelé pedig, tehát a szakmán kívüli közvéleménynek igyekszel közvetíteni a diszciplína ilyen-olyan sugallatait. Nem vagy néha túlságosan is szigorú, maximalista? Tudniillik az *ökológia mint mindenki ügye* kapcsán óhatatlanul belebotlunk a közérthetőség ravasz kérdésébe. Hadd hivatkozzam néhány kozismert figurára, akik úgy tudtak szólni a legszelesebb közvéleményhez, hogy közben egy jottányit sem engedtek a maguk pontossági, korrektségi igényéből. Ilyenek G. Durrell, Cousteau kapitány vagy Konrad Lorenz.

J-N. P. Durrellt a tudósok – ha egyáltalán észrevették – berakták a „jó tollú szépiró” dobozba, s azt, hogy milyen fontos dolgokat mond például a fajok kipusztulásáról, hogy milyen színesen közvetíti a természetbúvár kultúra legjobb hagyományait, szinte észre sem vették. Cousteau-t igazán híressé megejtő szépségű filmjei tették – többek között A TENGER TITKAI – ám túl sokáig csak nagyon kevesen vették komolyan azt, amit a világtengerek elszennyeződésének veszélyeiről írt és mondott. Jól emlékszem, hány biológus lepődött meg, amikor 1973-ban Lorenz – az etológia klasszikus triásza egyikeként – Nobel-díjat kapott. A molekuláris biológia bűvkörében élők az in vivo terepbiológiát korszerűtlennek vagy egyenesen gyanúsnak tekintették. De említsük meg Rachel Carsont is, aki tengerbiológus, oceanográfus volt. A kortársak első három könyvét jóformán észre sem vették, ám amikor a NÉMA TAVASZ megjelent, a kemizáció biológiai veszélyeiről,⁵ szinte elszabadult a pokol, kibontakozott egy hosszan tartó és heves vitasorozat.⁶ A kulcs az intelligens *szereptudás!* Hogy mit értek ezen? Azt, hogy a kívülálló ne „tudóskodjék”, még véletlenül se merészkedjék az ökoszisztéma-halandzsa ingoványos talajára. Tudományos kutató viszont ne nagyképűsködjék. Vegye tudomásul: ő a kultúra egy tanult szakmunkása, és nem több. Próbálják meg együtt megkeresni a közös nyelv hatékony fordulatait. Fontos tehát a szakszerű közért-

hetőség, de azért a világért se becsüljük le a kifejezetten ezoterikus műveket. A múlt századi „Naturphilosophie” művelőinek, Hegelnek, Fichtének, Schellingnek és Goethe-nek sok írása – mai szemmel – némiképp zavarosnak tűnik, de szerintem érdemes alaposan szemügyre venni, mi bennük a jó, mi a rossz.⁷ Hasonlóan fontos a német költészet Holderlin–Novalis–Mörke–Rilke vonala. Például Rilke a DUINÓI ELÉGIÁK-ban nagyon fontos dolgokat mond a növényi, állati és az emberi lét viszonyáról.⁸ Ugyancsak igaz ez a New England természetprófétáira és szibilláira, Emersonra, Thoreau-ra, Emily Dickinsonra is. Magam évtizedek óta izgalommal lesem a Thoreau-kultusz újabb és még újabb fellángolásait.⁹ Gyakran tűnődöm el azon, vajon mi vonzza a sok tekintetben primitíven pragmatikus jenki természetkutatókat olyannyira Thoreau írásaihoz. Vajon nem az-e, ami belőlük éppen hiányzik?

ZS. L. Biztosan. Thoreau olyan független személyiség volt, amilyen manapság ritkán terem. Ő igazán különös figura; természetbúvár is, nem is, az örök kereső, aki folyton elégedetlen a természetbúvárok szellemiségével, mentalitásával. Azt írja Naplójában, „ahhoz, amit én keresek, még talán a mitológia áll a legközelebb”. Egy nagy lélek elfordulása ez korának száraz tényirodalmától!

J-N. P. Az ezoterikus természetköltészet jelentőségére hadd hozzak egy konkrét példát, Tennyson egy versét, az IN MEMORIAM sorozat LXIX. darabját. Figyeld meg, a költő milyen „modern módon” indít, szinte a mi mizcrábilis korunkat előlegezi meg.

*„Álmodtam: lomb több sose hajt.
Az Őstermészet kimerült.
A városra köd s füst terült,
Hord ajtóhoz üres zsvajt:*

*Elhagytam a város zaját.
S erdőn, hol túskebokor-ág
Nőtt, törtem szerény koronát,
Homlokom az pántolja át.*

*Nevette egy, gúnyolta más,
Ifjú, gyerek és ósz öreg,
Visszhangozták a köztetek:
»Bolond ez, töviskoronás!«*

*»Gyermek«, szólt rám ez, s az: »bolond!«
Megléltem az éj angyalát,
Arca sugár volt, hangja lágy,
Rám nézett s elmosolyodott.*

*Hozzáért fény-kezevel ő,
S koronából levél fakadt.
S hogy szólt, nem volt gyászos a hang,
De szava alig érthető.”**

* Rakovszky Zsuzsa fordítása; itt jelenik meg először.

ZS. L. Ez valóban megrendítően szép vers. Mi az üzenete? Nem az, hogy egy új, reménybeli ökológiai kultúra kialakításának fő feltétele egy „új érzékenység” térnyerése? Ennek az ökológiai érzékenységnek nagyon sokféle forrása, megnyilvánulása lehetséges. A lényeg a beleélő fantázia, a természettel való empátia. Ha egy természeti létezőt a maga teljes értékvalóságában sikerül megragadni, akkor már nehéz lesz döntést hozni annak elpusztításáról vagy tonkretételéről. Ennél a kérdésnél lehetetlen megkerülni a *zöld mozgalmak* ügyét. Az e mozgalmak körül kialakult írásokra mondtad-írtad többször, hogy „sok bennük a zöldség”, azaz éretlenek, bugyuták.

J-N. P. Igen! Én azt mondom, hogy mindenkinek meg kell tanulnia a maga leckéjét. Előbb el kell mélyülni a szakmában, s csak azután szabad az ökológiai okoskodásokat kivinni az utcára. Jó, jó, tudom, ez milyen nehéz, s a Zöldeknek – társadalmilag valóban hasznos föllépéseik közben – kevés idejük marad az igazi érvelésre, a gondolatokkal való küzdelmes vívódásra. Tudom, a mozgalom még fiatal, s csak nemrég kezdte el a maga elitjének a megteremtését.

ZS. L. Nekem a fő bajom a zöld irodalommal az, hogy sok esetben meglehetősen *inoperatív*. Olyan állításokkal, hogy „megbomlott a Földön a bioszféra egyensúlya”, nem lehet mit kezdeni. Mit tegyünk, mire figyeljünk, ezekre a kérdésekre az ilyen típusú állítások nem mondanak semmit. Az ökológiai utópiákat sem kedvelem. A jelen keserves helyzetre mintegy antitezisként vágják oda az ember és a természet kívánatos harmóniáját. Csakhogy ezzel elfedik azt a megkerülhetetlen tényt, hogy az ember és a többi faj között konfliktus áll fenn. Mi nem lehetünk úgy társai a bálnáknak, mint – mondjuk – a delfinek. Az értékeket nem utópisztikusan kell közvetíteni. József Attilával szólva „nem élünk mesék tején”. Igenis, „hörpintünk valódi világot / habzó éggel a tetején”. Az értékeket hitelesen az értékkövetés-értéksértés drámájában lehet megmutatni.

J-N. P. Jól beszélsz. Jézus Hegyi Beszédében is csupa értékkonfliktus fölvilantásával találkozunk. Jézus nem filozofál, hanem a való világból vett eseteket mutat be mint példákat és ellenpéldákat. Az értékek és az értéksértések benne vannak a világban, azokat nem mi találjuk ki.

ZS. L. Aligha kerülhetjük meg azt a feladatot, hogy a magyar nyelvű szakirodalomról ne szóljunk néhány szót. Ha jól emlékszem, a sort Ward és Dubos „közhelykollektiója” nyitotta meg (CSAK EGY FÖLD VAN), majd Gyocskin felszínesen félrevezető opuszkuluma következett, A VESZÉLYEZTETETT ÉDEN, meg a Vester-féle mű (AZ ÉLETBEN MARADÁS PROGRAMJA), nem beszélve most Széky Pál gyöngécske ökológiai kislexikonáról.¹⁰ Valljuk be, az összkép elég siralmas.

J-N. P. Számomra érthetetlen, hogy a magyar könyvkiadás miért ezeket a jó szándékú, de eléggé elhibázott könyveket „szúrta ki” az óriási választékból. Valószínű, hogy az emlegetett könyvek kiadói a legkisebb ellenállás irányába mentek. Kérdem én: ugyan miért nem fordították le magyarra az „ecology” egyik nevezetes kézikönyvét sem. Bármennyire vitatható is E. P. Odum vagy R. H. Whittaker tankönyveinek némely állítása,¹¹ ha valamelyik kiadó annak idején vállalkozik a megjelentetésükre, akkor ma nem itt állnánk sem az ökológia, sem pedig az ökológiai kultúra terén.

ZS. L. Lehetséges. De befejezésül hadd idézzem a francia filozófus Paul Ricoeur szavait: „A kultúra lényege szerint közös. A kultúra sajátossága az, hogy olyan hitek, szabályok, normák együttese alkotja, melyekhez mindenki egy bizonyos kielégítő szinten ragaszkodik, azért, hogy közösen tudjanak cselekedni, illetve e közös cselekvést szabályozni tudják.”¹² Vagyis az ökológiai kultúrára mint a közös cselekvés alapjára és szabályozójára lenne szükség. Hogy megéltük azt, ami Paul Brooks szép könyvének már a címében is benne van: SPEAKING FOR NATURE.¹³

Jegyzetek

1. Levendel László: A HUMANISTA ORVOSLÁS Szépirodalmi, 1989.
2. A KULTÚRAÖKOLÓGIÁJA. Új Forrás Füzetek, 1987.
3. Juhász-Nagy Pál: AZ ÖKOLÓGIA NÉHÁNY MŰHELY-GONDJA. Hittel, 1989. 2. sz.
4. Orbán Ottó: HONNAN JÖN A KÖLTŐ? Magvető, 1980.
5. R. Carson: SILENT SPRING. Houghton Mifflin, 1962.
6. Fr. Graham: SINCE SILENT SPRING. Fawcett, 1970.
7. Rehbock, P. F.: THE PHILOSOPHICAL NATURALISTS. University of Wisconsin Press, 1983.
8. Rilke, R. M.: DUINÓI ELÉGLÁK. Helikon Stúdió, 1988.
9. Veale, E. W. (ed): THE THOUGHTS OF THOREAU. Dobb, Mead and Comp, 1988.
10. B. Ward és R. Dubos: CSAK EGYETLEN FÖLD VAN. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1975; Vester, F.: AZ ÉLETBEN MARADÁS PROGRAMJA. Gondolat, 1982; Gyocskin, V. V.: A VESZÉLYEZTETETT ÉDEN. Kozmosz, 1983; Székly Pál: ÖKOLÓGIAI KISLEXIKON. Natura, 1983.
11. Odum, E. P.: FOUNDATIONS OF ECOLOGY. Saunders, 1971; Whittaker, R. H.: COMMUNITIES AND ECOSYSTEMS. MacMillan, 1975.
12. BESZÉLGETÉS PAUL RICOEURREL. *Vigilia*, 1989. 3. sz.
13. Brooks, P.: SPEAKING FOR NATURE. Sierra Club Books, 1983.

(Részlet a szerzők 1989-ben írt, AZ ÖKOLÓGIA REMÉNYTELEN REMÉNYE című, kiadatlan dialóguskötetéből.)

Lukács Péter

OKTATÁSPOLITIKA ÉS ISKOLASZERKEZET

Az utóbbi hónapok oktatáspolitikai sajtóvitáinak középpontjában a tanfelügyelet kérdései álltak: a tankerületi főigazgatóságok (újabb nevükön területi oktatási központok) életre hívása körüli vita zaja elvonta a figyelmet a szerintem fontosabbokról, mind a világnézeti szabadság iskolai garanciáinak, mind pedig az iskolaszervezet szabályozásának problémájáról.

Én most ez utóbbival szeretnék foglalkozni, egy olyan kérdéssel tehát, amelynek a lassan több mint egy éve folyó nyilvános viták résztvevői igen kevés figyelmet szenteltek. Pedig az, hogy a tanfelügyeleti szervezet hogyan épül fel, milyen az igazgatási jogosítványok elosztása, az a politikai váltógaárdalkodás keretében tollvonással megváltoztatható. A felügyeleti rendszer szaktanácsadói hálózattá alakítható át, tetszés szerint liberalizálható vagy centralizálható stb.: a tanárok jól tudják, hogy az iskolákban folyó munkát ez a valóságban alig-alig érinti. (A harmincas évek óta a magyar tanfelügyeleti rendszert átlagosan négy-öt évenként szervezték át.)

Az iskolarendszer szerkezete azonban évtizedekre meghatározza a közoktatás egész működését: lényeges átalakítása olyan horderejű és áru változtatást, totális reformot jelenthet, amelyre ezért a modern államok nagyon ritkán szánják rá magukat. Nem véletlen, hogy átfogó iskolaszervezeti reformra a fejlett nyugati országokban (a hatvanas évek Svédországot kivéve) évtizedek óta sehol sem találunk példát. Ehelyett